Oikeusministeriö **21.10.2019**

KIRJALLINEN VASTAUS LAKIVALIOKUNNALLE

Asiat:
VNS 2/2019 vp Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2020—2023
HE 29/2019 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2020

1) Edunvalvonta ja oikeusapu

Onko piirien koon kasvu (oikeusaputoimistot ja edunvalvontapiirit) aiheuttanut paljon sellaisia tilanteita, että esteetöntä oikeusavustajaa on vaikea saada samasta piiristä edunvalvonnan päämiehelle/ päämiesehdokkaalle. Onko esteellisyydestä ilmennyt muita mainittavia seikkoja?

Oikeusapu- ja edunvalvontapiirejä on yhteensä kuusi. Kussakin piirissä on 3-4 edunvalvontatoimistoa ja 3-4 oikeusaputoimistoa.

Jos edunvalvontatoimisto on esteellinen siten, että edunvalvontatoimiston yleinen edunvalvoja ei voi toimia päämiehen edunvalvojana, edunvalvoja voidaan määrätä saman piirin toisesta edunvalvontatoimistosta tai ostopalveluntuottajalta. Edunvalvonnassa esteellisyys on suhteellisen harvinaista eikä oikeusministeriön tietoon ole tullut sen osalta erityisiä ongelmia.

Oikeusaputoimistoissa esteellisyys voi syntyä useammin. Niissä tapauksissa asiakas ohjataan käyttämään toista oikeusaputoimistoa, joka voi olla samasta piiristä. Palvelua voidaan tarjota asiakkaan niin halutessa toisesta toimistosta etäpalveluna. Esteellisyystilanteissa voidaan käyttää tarvittaessa myös yksityisen avustajan palveluja.

Oikeusavun saamisen aika. Onko keskimäärin vaikeaa saada avustajaa ja missä ajassa?

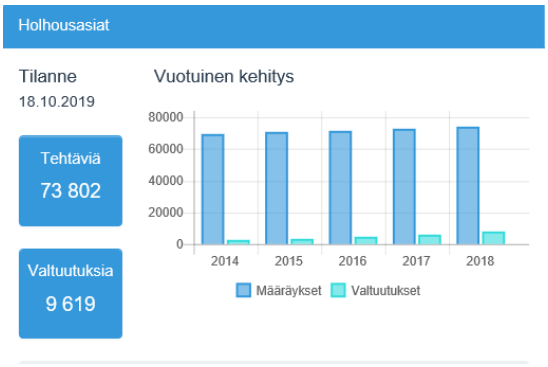
Keskimääräinen valtakunnallinen jonotusaika on 12 päivää. Jonotusaika on pysynyt viime vuosina samana.

Mistä syystä maahanmuuttajia siirtyy enenevässä määrin edunvalvontaan? Onko kyseessä terveysperuste, kuten holhoustoimilaki edellyttää, vai onko havaittavissa, että kielellisten tai muun osaamattomuuden vuoksi haetaan edunvalvojaa ja saadaan edunvalvoja? Millaisista luvuista puhutaan verrattuna aiempaan?

Holhoustoimilain (442/1999) mukaan tuomioistuin voi määrätä edunvalvojan täysi-ikäiselle, joka sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan taikka huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista, jotka vaativat hoitoa eivätkä tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin.

Oikeusministeriöllä ei ole käytettävissä tietoa, jonka pohjalta voitaisiin tilastollisesti todeta miten maahanmuuttajien määrät yleisessä tai yksityisessä edunvalvonnassa ovat muuttuneet. Osa edunvalvontatoimistoista on kysyttäessä ilmoittanut, että maahanmuuttajien osuus on edelleen erittäin pieni. Joissakin Etelä-Suomen alueen toimistoissa sen sijaan kasvua on jossain määrin ollut havaittavissa. Alla olevassa maistraattien julkaisemasta tilastosta käy ilmi, miten kaikkien edunvalvontaa koskevien

vuotuisten määräysten ja vahvistettujen edunvalvontavaltuutusten määrät ovat viime vuosina muuttuneet valtakunnallisesti.

Käytettävissä olevien tietojen perusteella ei voida myöskään tehdä johtopäätöstä, onko kynnys edunvalvontaan määräämiseksi maahanmuuttajilla alempi kuin muilla. Edunvalvontaan määrääminen tapahtuu kokonaisarvion perusteella. Päätökset edunvalvontaan määräämisestä tehdään tuomioistuimissa ja maistraateissa eikä tiedossa ole, että asiaa olisi tutkittu.

Kuulemisessa tuli esille keskusviraston saaminen edunvalvonta, oikeusapu ja velkaneuvonnan puolelle. Onko uudesta digi- ja Viestintävirastosta vastaamaan tähän tarpeeseen vai tulisiko olla erillinen virasto ja mikä olisi sen keskeiset tehtävät?

Digi- ja väestötietoviraston tehtävänä tulee vuoden 2020 alusta lukien olemaan muun muassa holhousviranomaisen tehtävät. Holhousviranomaisen tehtävänä on arvioida edunvalvonnan tarvetta sekä valvoa edunvalvojia. Jos Digi- ja väestötietovirasto hoitaisi myös yleisen edunvalvonnan tehtävät, syntyisi periaatteellinen oikeusturvaa heikentävä ristiriita, kun virasto valvoisi omaa toimintaansa. Tästä syystä perustettava Digi- ja väestötietovirasto ei voi vastata valtakunnallisen oikeusapu- ja edunvalvontaviraston tarpeeseen.

Mahdollisen valtakunnallisen oikeusapu- ja edunvalvontaviraston tehtävänä olisi oikeusapu-, edunvalvonta- sekä talous- ja velkaneuvontapalvelujen järjestäminen, joka tällä hetkellä kuuluu kuudelle erilliselle oikeusapu- ja edunvalvontapiirille.

2) Kotitalousvähennys

Onko arviota miten kotitalousvähennyksen heikentäminen vaikuttaa harmaaseen talouteen ja varsinaiseen talousrikollisuuteen ja mikä on sen vaikutus siihen, että hallitus panostaa rikollisuuden ehkäisyyn? Nettovaikutus verokertymän heikennykseen (verotuloihin), vaikka kyseessä on ministeri Harakan mukaan säästölaki ja toisaalta mahdollinen vaikutus kokonaistalouteen eli työllisyys yms.?

Oikeusministeriö on ollut yhteydessä asian osalta valtiovarainministeriöön, joka vastaa tähän kysymykseen.

Mikä on OM arvio tässä vaiheessa turvapaikan hakijoiden oikeusturvan aidosta heikkenemisestä eli onko kyseisen lisämäärärahan tarve (oikeusavun ja oikeusavustajien lisääminen) todellinen puute, joka vaikuttaa hidastavasti prosesseihin tai juttujen palautuksiin tuomioistuimista?

Turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa on tutkittu vuoden 2016 lakimuutosten jälkeen useammassa selvityksessä. Glase policy brief -sarjassa on julkaistu tutkimus Arkipäivän

oikeusapu turvapaikkaprosessissa. Siirtolaisinstituutti on toteuttanut valtioneuvoston tilaamana selvityksen turvapaikanhakijoiden oikeusavun saatavuudesta ja laadusta. Näiden lisäksi Owal Group Oy on toteuttanut sisäministeriön toimeksiannosta riippumattoman turvapaikkaprosessia koskevan selvityksen.

Kaikissa näissä selvityksissä on esitetty kehittämiskohteita kansainvälistä suojelua hakevien oikeusapuun ja käsittelyprosesseihin. Muun ohessa niissä on korostettu alkuvaiheen hyvän oikeusavun vaikutusta koko prosessiin, sen sujuvuuteen ja kestoon sekä hakijoiden oikeusturvaan.

Lisämäärärahan tarve syntyy siitä, että hallitusohjelman mukaisesti ulkomaalaislakia muutettaisiin niin, että oikeusavustaja olisi mukana turvapaikkapuhuttelussa nykyistä useammin ilman, että siihen pitäisi olla erityisen painavia syitä. Oikeusapua tässä vaiheessa valtion varoin antaa julkinen oikeusavustaja. Tämä tulee lisäämään oikeusavustajien tarvetta.

Tällä hetkellä ei ole käytössä tilastotietoa siitä, onko palautusten peruste ollut sellainen, että se olisi korjaantunut avustajan läsnäololla ensimmäisessä puhuttelussa. Tätä pyritään selvittämään. Yleisesti selvityksissä on katsottu, että avustajan käyttö heti prosessin alusta sujuvoittaa prosessia. Ongelmakohtia ovat ne, joissa avustajaa haetaan vasta valitusta varten tai tilanteet, joissa avustaja vaihtuu hallintoprosessin päätyttyä ja tuomioistuinvaiheen alettua eli hakijalla on eri avustaja hallintovaiheessa ja tuomioistuinvaiheessa.

Asiakohtaiset palkkiot muutettaisiin hallitusohjelman mukaan tuntiperusteisiksi. Kun viime vuosien aikana suulliset käsittelyt ovat lisääntyneet huomattavasti ja tuomioistuimessa oikeusapua antavat myös yksityiset avustajat, tämä tarkoittaa sitä, että palkkioiden määrä tulee kasvamaan ainakin tältä osin. Oikeusturvan kannalta on tärkeää, että yksityisiä avustajia on saatavilla ja siihen voidaan vaikuttaa selvitysten mukaan palkkioiden perusteilla.

Millä aikataululla on odotettavissa hallituksen esityksiä ylivelkaantuneiden tilanteen helpottamiseen? Esimerkiksi laiksi velkajärjestelystä muutokset tms.

Hallitusohjelmaan sisältyy useita ylivelkaantumisen ja siihen liittyvien ongelmien vähentämiseen tähtääviä toimia. Ongelmia ei aiheudu pelkästään ns. pikaluotoista (=kalliit kulutusluotot), vaan ne kytkeytyvät laajemmin suomalaisten kotitalouksien velkaantuneisuuden kasvuun, jota on jatkunut lähes yhtäjaksoisesti 20 vuoden ajan. Ylivelkaongelmiin onkin tarpeen puuttua laajalla toimenpidepaketilla, joihin kuuluvia hankkeita valmistellaan yhteistyössä useiden ministeriöiden kesken. Tarkoituksena on, että oikeusministeriö koordinoi hankekokonaisuutta.

Yksi merkittävimmistä uudistuksista on positiivinen luottorekisteri. Hallitusohjelmassa on sovittu tämän käyttöönottamisesta hallituskauden aikana. Rekisterillä voidaan parantaa nykytilanteeseen verrattuna luotonantajien mahdollisuutta arvioida luotonhakijan maksukykyä ja edistää näin osaltaan ylivelkaantumisen ehkäisyä. Rekisterin perustamisen edellytyksistä on tehty selvitys, joka julkaistiin vuonna 2018. Selvityksessä esitettiin erilaisia toteuttamisvaihtoja ja näiden vaihtoehtojen toteuttamiskelpoisuutta ja toteuttamisaikataulua- ja kustannuksia selvitetään oikeusministeriössä yhdessä valtiovarainministeriön kanssa. On huomattava, että rekisterin perustamiseen liittyy useita oikeudellisia ja käytännön toteutukseen liittyvien kysymysten selvittämistä.

Hankekokonaisuuteen liittyy myös kuluvalla viikolla annettu HE 54/2019 vp (Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kuluttajansuojaviranomaisten eräistä toimivaltuuksista sekä laeiksi Kilpailu- ja kuluttajavirastosta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta). Esityksellä parannetaan kuluttajansuojaviranomaisten toimivaltuuksia valvoa kuluttajansuojasäännösten noudattamista. Uutta olisi muun muassa, että kuluttaja-asiamiehelle annetaan esityksen mukaan oikeus hakea seuraamusmaksun määräämistä markkinaoikeudelta tiettyjen laissa yksilöityjen kuluttajansuojasäännösten rikkomisesta.

Yksityishenkilön velkajärjestelyä koskevan lainsäädännön valmistelu aloitetaan Suomen EU-puheenjohtajuuskauden jälkeen ja hallituksen esitys annetaan syyskaudella 2021.

Ennakoivan talousneuvonnan hanke, joka ei ole edellyttänyt lain muutosta on asetettu syksyllä 2019. Samoin Taloudenhallinnan neuvottelukunnan toiminta on alkanut.

Edustaja tahtoisi saada tietää yksityiskohtaisemmin, mihin seuraavia oikeusministeriön hallinnonalalle ehdotettuja menolisäyksiä oltaisiin käyttämässä.
- 25.01.03 Oikeusministeriön yhteydessä toimivien virastojen toimintamenot - Lisäys ihmisoikeuksien raportointiin ja ongelmiin puuttumiseen (HO 2019) (100 000)
- 25.01.50 Avustukset - Lisäys ihmisoikeuksien raportointiin ja ongelmiin puuttumiseen (HO 2019) (200 000)

Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelmassa on linjattu (s. 83-84), että ihmisoikeusongelmien tunnistamisen ja raportoinnin ongelmiin puututaan määrätietoisesti turvaamalla erillisvaltuutettujen ja muiden viranomaisten toiminta sekä kansalaisjärjestöjen ja kansainvälisten toimijoiden toimintaedellytykset.

Ihmisoikeuksien raportointiin ja ongelmiin puuttumiseen on hallitusohjelmassa kohdennettu 300 000 - 450 000 euron vuotuinen määrärahakorotus, jonka yhteydessä on erikseen mainittu toimijoina yhdenvertaisuusvaltuutettu ja ihmisoikeusjärjestöt. Ensi vuoden talousarvioesitys sisältää 100 000 euron korotuksen valtuutetuille (25.01.03). Korotus kasvaa 200 000 euroon vuonna 2022 ja 250 000 euroon vuonna 2023. Lisämäärärahasta loppuosa, 200 000 euroa, on talousarvioesityksessä kohdennettu kansalaisjärjestöille (25.01.50). Tämän osalta määräraha sisältyy kokonaisuudessaan jo vuoden 2020 talousarvioesitykseen.

Hallitusohjelman mukaista lisämäärärahaa momentilla 25.01.03 on tarkoitus hyödyntää hallitusohjelmakirjauksen kannalta keskeisten valtuutettujen (tasa-arvo-, yhdenvertaisuus- ja lapsiasiavaltuutettu) toiminnan vahvistamiseen. Tarkemmasta kohdentamisesta valtuutettujen kesken on tarkoitus päättää syksyn 2019 tulosneuvotteluiden yhteydessä. Määräraha mahdollistaisi kehyskauden lopulla esimerkiksi noin 1 htv:n korotuksen sekä yhdenvertaisuus- että tasa-arvovaltuutetulle, 0,5 htv:n korotuksen lapsiasiavaltuutetulle sekä yhdenvertaisuusvaltuutetun toimintamäärärahan tason korotuksen. Valtuutettujen verrattain pienissä resursseissa korotus on merkityksellinen.

Hallitusohjelman mukaista lisämäärärahaa momentilla 25.01.50 on tarkoitus hyödyntää kansalaisjärjestöjen rahoituksen vahvistamiseen. Kansalaisjärjestöillä on erityisesti ruohonjuuritasolla keskeinen merkitys perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvien haasteiden havaitsemisessa ja esilletuomisessa. Lisämäärärahan avulla on tarkoitus mahdollistaa Ihmisoikeusliitto ry:n toiminnan rahoitus vähintään nykyisellä 230 000 euron tasolla (eli täydentää talousarvioesityksen sisältämää 175 000 euron määrärahaa vähintään 55 000 eurolla hallitusohjelman lisämäärärahasta). Määrärahan kohdentamisesta hallitusohjelman tarkoittamaan kansalaisjärjestöjen toimintaan muutoin ei ole vielä linjauksia.